

ВІДГУК

офіційного опонента **Сизонова Дмитра Юрійовича**, кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри стилістики та мовної комунікації Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка про дисертаційну роботу **Луканинець Ренати Володимирівни «Фразеологізми античного походження в українській мовній картині світу: лінгвокультурологічний аспект»**, подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Сучасна лінгвістика щоденно перебуває в полі актуальних проблем розвитку мови. Останнім часом особливе зацікавлення з боку мовознавців спостерігаємо щодо лексико-фразеологічного рівня мови, зокрема, коли йдеться про його функціонально-стилістичні можливості та широкий комунікативний потенціал. Фразеологізми як культурогенні вербалізовані одиниці є найкращими мовними ідентифікаторами історії та традицій народу, що в компресованому вигляді використовуються представниками певної лінгвоспільноти. Цікавими видаються ті наукові розвідки, в яких декодуються фразеологізми в нових комунікативних контекстах, фіксуються нові смисли в їх семантиці, аналізується їх походження, шляхи до трансформацій, подальше тиражування в сучасній мові.

Дисертація Р.В. Луканинець «Фразеологізми античного походження в українській мовній картині світу: лінгвокультурологічний аспект» відбиває ритми часу сучасної лінгвістики, адже представлене лінгвокультурологічне дослідження виконане в межах антропоцентричної парадигми, домінантної сьогодні в науці. Не викликає сумніву *актуальність роботи*, яка зумовлена «необхідністю цілісного дослідження особливостей запозичення

361
20 05 24

фразеологізмів античного походження на власне українському мовному ґрунті» (с. 2). Важливо, що фразеологізми античного походження – об’єкт дисертаційного дослідження – є своєрідними вербалізованими знаками світової комунікації, функціонуючи у складі більшості мов. У роботі Р.В. Луканинець аналізує функціональне відтворення та сприйняття мовцями таких фразеологізмів із урахуванням українського ментального контексту.

Новим, на наше переконання, є аналіз «концептуалізації навколишньої дійсності засобами фразеології античності» (с. 17), що допомагає з’ясувати, за яких комунікативних умов функціонують ці ФО, і як реалізуються базові концепти української ментальності (*доля, натхнення, слава, небезпека та ін.*) за допомогою запозичених фразеологізмів античного походження. Особливо імпонує врахування авторкою актуального контексту при аналізі фразеологізмів – російсько-української війни, що накладається на асоціативні поля фразем та може навіть корегувати / змінювати їх структуру й семантику. Це, у свою чергу, розкриває широкі дослідницькі можливості як у межах цієї роботи, так і в майбутніх працях із аналізу фразеологічного ресурсу української мови.

Робота є логічно побудованою, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та додатків. Не викликає сумніву *теоретичне підґрунтя* дисертації (понад 216 позицій у списку літератури), переконливою є *джерельна база*, що охоплює і художні, і медійні, і наукові матеріали (с. 18–19), за якими відбувався фаховий скринінг античних фразеологізмів. Окремим матеріалом дослідження є інформація від понад 3000 респондентів, що надали майже 100 тис. реакцій на фраземи античного походження. Така суттєва фактологічна база дозволяє говорити про переконливі результати дослідження.

Відзначимо добре описану *методологію дослідження*, що, безумовно, об’єктивує хід дослідницької роботи: крім лінгвокультурологічного методу, домінантного в дисертації, застосовуються дискурс-аналіз, концептуальний

фразеологізмів античного походження на власне українському мовному ґрунті» (с. 2). Важливо, що фразеологізми античного походження – об'єкт дисертаційного дослідження – є своєрідними вербалізованими знаками світової комунікації, функціонуючи у складі більшості мов. У роботі Р.В. Луканинець аналізує функціональне відтворення та сприйняття мовцями таких фразеологізмів із урахуванням українського ментального контексту.

Новим, на наше переконання, є аналіз «концептуалізації навколишньої дійсності засобами фразеології античності» (с. 17), що допомагає з'ясувати, за яких комунікативних умов функціонують ці ФО, і як реалізуються базові концепти української ментальності (*доля, натхнення, слава, небезпека та ін.*) за допомогою запозичених фразеологізмів античного походження. Особливо імponує врахування авторкою актуального контексту при аналізі фразеологізмів – російсько-української війни, що накладається на асоціативні поля фразем та може навіть корегувати / змінювати їх структуру й семантику. Це, у свою чергу, розкриває широкі дослідницькі можливості як у межах цієї роботи, так і в майбутніх працях із аналізу фразеологічного ресурсу української мови.

Робота є логічно побудованою, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та додатків. Не викликає сумніву *теоретичне підґрунтя* дисертації (понад 216 позицій у списку літератури), переконливою є *джерельна база*, що охоплює і художні, і медійні, і наукові матеріали (с. 18–19), за якими відбувався фаховий скринінг античних фразеологізмів. Окремим матеріалом дослідження є інформація від понад 3000 респондентів, що надали майже 100 тис. реакцій на фраземи античного походження. Така суттєва фактологічна база дозволяє говорити про переконливі результати дослідження.

Відзначимо добре описану *методологію дослідження*, що, безумовно, об'єктивує хід дослідницької роботи: крім лінгвокультурологічного методу, домінантного в дисертації, застосовуються дискурс-аналіз, концептуальний

аналіз, психолінгвістичний метод вільного асоціативного експерименту, що, безперечно, допомогли дійти коректних висновків та окреслити перспективи подальшої роботи.

Зупинимося докладно на структурі дисертаційної праці, зокрема розставимо акценти на ключових моментах у розділах, що, на нашу думку, дозволило Р.В. Луканинець виконати всі поставлені дослідницькі завдання.

У **першому розділі** «Мова, культура й ментальність як чинники формування національної ідентичності» детально окреслені базові поняття дисертаційної роботи *мова, культура, ментальність* у їх корелятивному та системному зв'язках. Авторка спирається на авторитетні погляди В. фон Гумбольдта, Е. Сепіра, Б. Уорфа, О. Потебні та ін., які стали першопрохідцями в дослідженні мови й культури, мови й мислення, мови й національної свідомості, мови і етносу в їх синергії. Зважає Рената Володимирівна і на праці сучасних лінгвокультурологів (Н. Венжинович, І. Голубовська, В. Жайворонок, К. Мізін та ін.), що допомогло викристалізувати її власний погляд на фразеологізм античного походження. Так, дисертантка вказує, що такі фразеологізми «мають складну багат шарову структуру, яка на різних часових зрізах у багатьох лінгвокультурах світу виявляється по-своєму» (с. 42), а тому в розділі чітко продемонстровано, як національна культура й ментальність впливають на специфіку функціонування досліджуваних фразеологізмів в українській мові.

Мотивацію появи і «життя» фразеологізмів античного походження в українськомовній реальності Р.В. Луканинець аналізує також у межах першого розділу. Особливо цікавими видаються думки дисертантки щодо специфіки української ментальності, що відбито у фразеології античності (п. 1.2.1, с. 35–42). Йдеться про кордоцентризм, силу духу, емоціогенність та ін. риси, віддзеркалення яких спостережено і в мовному матеріалі. Висловлені тези підтверджуються переконливим ілюстративним матеріалом, серед якого для нас особливо цінним видається той, що був відкоригований у процесі

еволюції української масової свідомості: *снувати химери* (с. 37), *вергати громи і блискавки* (с. 38), *кидати блискавицею* (с. 38), *податися у рідні пенати* (с. 40) та ін.

У **другому розділі** «Концептуальна та мовна картини світу як відображення особливостей світосприйняття лінгвоспільноти» акцентовано увагу на поняттях *концепт* (п. 2.1, с. 47–52) та *мовна картина світу* (п. 2.2, с. 53–58), що корельовані із фразеологізмами. У дисертації зауважено, мовна картина світу є динамічним явищем, а тому запропоновано широкий спектр аналізу цього поняття в контексті українськомовної реальності. Особливий акцент дисертанткою зроблено на конотативних можливостях фразеологізмів античного походження, які можуть набувати маркерів національної ідентичності в різних комунікативних ситуаціях. Зазначимо, що такі функціональні можливості надаються фразеологізму через його прецедентний характер, що дозволяє бути впізнаваним різними комунікантами. Специфіка нового «звучання» фразеологізму античного походження залежить від культурно-національних особливостей певної мови та може функціонувати з урахуванням актуальних фонових знань. Саме тому дисертантка наголошує на частотності стирання меж в диглосії «своя» / «чужа» фразеологія, адже «запозичуючи образи з чужої лінгвокультури, ми пропускаємо їх через призму власного, національно унікального, досвіду, відбираючи, фільтруючи, доповнюючи чи відсікаючи» (с. 65).

У **третьому розділі** «Актуалізація концептів у фразеологізмах античного походження» зроблено спробу систематизації концептосфери сучасного українця, що вербалізована через комплекс античних фразеологізмів. Їхнє (пере)осмислення інтерпретовано дисертанткою в таких концептах: *доля* (п. 3.1), *натхнення* (п. 3.2), *слава* (п. 3.3), *небезпека* (п. 3.4), *сон і смерть* (п. 3.5), *час* (п. 3.6), *цінність* (п. 3.7), *праця* (п. 3.8). Цей перелік, безумовно, можна продовжити, що і може стати перспективою дослідницької праці. У межах скласифікованих концептів фразеологізми античного походження набувають

статусу специфічних для української лінгвокультури, вони стають маркерами національної ідентичності, про що зазначає Р.В. Луканинець у дослідженні. Показ такої ідентичності продемонстровано Ренатою Володимирівною в зафіксованих та фахово інтерпретованих фразеологізмах із етимологічним коментарем. Такий аналіз дозволив зробити своєрідний «лінгвістичний рентген» фразеології минулого в реаліях сьогодення та з проєкцією в майбутнє. Поодинокі згадуються трансформовані фразеологізми античного походження (*зерно розбрату, бацिला розбрату, Антигона з Бучі* та ін.), що можуть стати, на нашу думку, окремим дослідницьким локусом вивчення вторинної функції фразеологізмів. Вважаємо, що належно здійснено стилістичний аналіз ФО античного походження, які виконують різні функції – евфемізації, метафоризації, порівняння та ін. Зазначимо: проведення такого аналізу є сильною стороною роботи, що розкриває ще й функціонально-комунікативну природу античної фразеології в українськомовних текстах.

Четвертий розділ «Асоціативне поле фразеологізмів античного походження» побудований на основі проведеного дисертанткою вільного асоціативного експерименту і спирається на отримані результати з анкетування. Вражає обсяг опрацьованого матеріалу – це понад 50 тис. реакцій, які надали 1600 респондентів у 2016 р. та близько 45 тис. реакцій, які надали 1403 респонденти у 2022 році (порівняння даних див. на с. 155). Обрані та застосовані для реакцій респондентів 32 фразеологізми подаються з інтервалом у кілька років, щоб дослідити відмінності в їх інтерпретаціях українцями та системно проаналізувати. Окремо відзначимо різний віковий ценз учасників експерименту – від 10 до 22 років, і це, на наше переконання, демонструє ще й фоновість знань, реалізованих у відповідях: «Показово, що рівень усвідомлення, розуміння стимульного матеріалу та встановлення асоціативних зв'язків залежить не тільки від віку респондентів, а й від їх освіченості, знання прецедентного першоджерела, розвиненої уяви, начитаності та навіть особливостей характеру» (с. 159). Уважаємо, що віковий

пори́г можна підняти, щоб проаналізувати ширшу картину реакцій респондентів на досліджуваний мовний матеріал. Але це, скоріше, дослідницьке завдання на перспективу.

Відзначимо і звернення уваги дисертантки на новий аспект комунікації в нинішніх умовах – полікодовий, що реалізується в різних типах емотикону. Так, учасниками експерименту використовувалися як реакції символічні знаки (т. зв. емоджі), що може характеризувати індивідуальний стиль респондентів (с. 161) та бути своєрідною ознакою сучасної віртуалізованої комунікації.

Особливо актуальним вважаємо звернення Р.В. Луканинець до фразеологізмів античного походження, що функціонують у сучасній комунікації під впливом повномасштабної війни. Серед асоціацій респондентів знаходимо, з одного боку, несподівані (*аркадська ідилія* – Україна до повномасштабної війни (с. 166), *рідні пенати* – ЗСУ, повернутися додому (с. 169), *троянський кінь* – помста, військова хитрість (с. 172) та ін.), з іншого боку, вони є логічними у вживанні в інформаційному просторі сучасної України. Відзначимо фактологічність отриманих даних, що реалізовано в серії *діаграм і графіків*, наявних в основному тексті роботи та додатках. Уважаємо таку фактологію сильною стороною дисертаційної праці, адже це підтверджує отримані дані та дозволяє зробити коректні висновки.

Переконані, що дисертаційна робота Р.В. Луканинець стане хорошим стартом для аналізу античної фразеології в нових розвідках, що враховуватимуть результати проведених у 2016 та 2022 рр. експериментів. Погоджуємося із висловленою підсумковою тезою авторки про те, що «фразеологізми античного походження логічно вплітаються в українську мовну картину світу та, пройшовши тривалий час адаптації до мови-реципієнта, стають її невід’ємною частиною» (с. 211).

Позитивно оцінюючи роботу дисертантки та відзначаючи її внесок у вивчення сучасної фразеології, все ж хочемо висловити певні міркування, що виникли під час прочитання дисертаційної праці.

1. Уживаючи поняття *міфоніму* / *міфологеми* і власне *фразеологізму*, доречно було б детальніше розтлумачити їх родовидові відношення, що допомогли б окреслити функціонально-стилістичну природу перших і других одиниць у різних комунікативних ситуаціях.

2. Дисертантка наголошує, що «тріада *дім – сім'я – Батьківщина* у свідомості українців існує невіддільно, формуючи ціннісні орієнтири поколінь» (с. 143), із чим ми неодмінно погоджуємося. Чи були спостережені інші ціннісні моделі, що ідентифікують українськомовну свідомість?

3. При аналізі екстралінгвального фактора війни авторка наголошує на нових семантичних відтінках фразеологізмів античного походження, що підкріплено асоціативним експериментом. Чи зверталася увага шановною дисертанткою на трансформовані одиниці в нових реаліях комунікації, наприклад, медійної: *спочити на фронтових / опозиційних лаврах* (← *спочити на лаврах*), *Лавра розбрату*, *Рада розбрату* (← *яблуко розбрату*), *проросійські стайні*, *корупційні стайні* (← *авгієві стайні*) та под. Ми розуміємо, що такі трансформаційні моделі виникають у мові постійно, що засвідчує функціонально-стилістичну гнучкість фразеологізмів, зокрема античного походження. Натомість їх поява все ж мотивована часом та т. зв. інформаційним бекграундом, що є первинним фактором функціонування таких одиниць у мовній комунікації.

Висловлені зауваження мають дискусійний характер і ніяк не применшують значимість роботи для сучасної лінгвістики. Теоретичні засади й висновкові положення, що містяться в дисертації, характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий внесок Р.В. Луканинець у лінгвістичну науку.

Результати проведеного дослідження цілком достатньо оприлюднені на 11 наукових конференціях різного рівня, а також опубліковані в шести статтях у фахових виданнях України, двох закордонних періодичних виданнях (Чехія, Польща), трьох матеріалах апробаційного характеру.

Автореферат, що супроводжує текст дисертації, є логічно побудованим, структурно ємним, за своїм змістом відповідає самій дисертаційній праці, належною мірою відображає її суть та основні наукові положення.

Вважаємо, що дисертаційна робота «Фразеологізми античного походження в українській мовній картині світу: лінгвокультурологічний аспект» є цілком самостійною, завершеною, має суттєве значення для сучасної лінгвокультурології, її результати доповнюють лінгвістичну теорію новими аспектами та узагальненнями щодо функціонування фразеологізмів античного походження в українській мовній картині світу, відрізняється своєю актуальністю та новизною, висновки повні, логічні, підкріплені об'єктивованими даними, повністю відповідає пунктам 9, 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07. 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка – Рената Володимирівна Луканинець заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри стилістики та мовної
комунікації Навчально-наукового
інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Дмитро СИЗОНОВ

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
14.05.2024р.

